

ХУДУДНИНГ НОТЕКИС ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИНИ БАҲОЛАШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ (Сурхондарё вилояти Денов тумани мисолида)

Сатторов Санжар Абдумуродович -
Термиз давлат университети
мустақил тадқиқотчиси

https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss6/a78

Аннотация. Мақолада ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини баҳолашнинг замонавий ёндашувлари ҳақида фикр билдирилган. Унда ҳудудларнинг ривожланиш даражасини объектив баҳолашга замонавий воқеликда лойиҳавий ёндашувларни фаол ривожлантириш доирасида ҳудуд иқтисодиётини ривожлантиришнинг асосий самарали бошқаруви бўлиши кераклиги Сурхондарё вилояти Денов тумани мисолида кўрсатиб ўтилган.

Мақолада ҳудуднинг нотекис ижтимоий-иқтисодий ривожланишини баҳолашга ёндашувларни ишлаб чиқишда манфаатдор томонларнинг потенциал фойдаланувчи ва баҳолаш натижаларининг амалдаги мижозлари сифатидаги эҳтиёжлари устуворлик берилиши, ҳудуднинг динамикаси ва ривожланиш даражасини сифат жиҳатидан баҳолаш замонавий воқеликда лойиҳавий ёндашувларни фаол ривожлантириш доирасида ҳудуд иқтисодиётини ривожлантиришнинг асосий самарали бошқаруви бўлиши ҳулосаланган.

Асосий тушунчалар: ҳудуд, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, баҳолаш, Сурхондарё вилояти, Денов тумани, ривожланиш даражаси, баҳолаш назарияси, нотекис ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, ҳудуд динамикаси.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ НЕРАВНОМЕРНОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИИ (На примере Деновского района Сурхандарьинской области)

Сатторов Санжар Абдумуродович -
Исследователь Термезского
государственного университета

Аннотация. В статье высказывается мнение о современных подходах к оценке социально-экономического развития регионов. В ней на примере Деновского района Сурхандарьинской области показано, что в рамках активной разработки проектных подходов к объективной оценке уровня развития регионов должно осуществляться главное эффективное управление развитием региональной экономики.

В статье делается вывод о том, что при разработке подходов к оценке неравномерности социально-экономического развития территории приоритет должны отдаваться потребностям заинтересованных сторон как потенциальных пользователей и реальных заказчиков результатов оценки, качественная оценка динамика территории и уровень развития в современных реалиях будет основным эффективным управлением развитием экономики территории в рамках активного развития проектных подходов.

Ключевые слова: территория, социально-экономическое развитие, оценка, Сурхандарьинская область, Деновский район, уровень развития, теория оценки, неравномерность социально-экономического развития, динамика территории.

SOME ISSUES OF ASSESSING THE UNEVEN SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE AREA (In the example of Denov district of Surkhandarya region)

Sattarov Sanjar Abdumurodovich -
Independent researcher of Termiz State University

Abstract. The article expresses an opinion about modern approaches to the assessment of socio-economic development of regions. In it, it was shown on the example of Denov district of Surkhandarya region that within the framework of active development of project approaches to the objective assessment of the level of development of regions, the main effective management of regional economy development should be carried out.

In the article, it is concluded that in the development of approaches to the evaluation of the uneven socio-economic development of the territory, the needs of the interested parties as potential users and actual customers of the assessment results should be prioritized, qualitative assessment of the dynamics of the territory and the level of development will be the main effective management of the development of the economy of the territory within the framework of the active development of project approaches in modern reality.

Basic concepts: territory, socio-economic development, assessment, Surkhandarya region, Denov district, level of development, theory of assessment, uneven socio-economic development, dynamics of the territory.

Кириш. Бугунги кунда ҳудудларни барқарор ва жадал ривожлантириш учун уларнинг комплекс ва мутаносиб ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, табиий хомашё ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини, иқтисодий ва

инвестициявий салоҳияти, шунингдек, ҳудудларнинг бошқа қиёсий устунликларини баҳолаш мамлакат иқтисодий тармоғининг устувор вазибаларидан бўлиб қолмоқда. Ўзбекистонда олиб борилаётган ислохотларнинг асосий йўна-

лишлари макроиқтисодий мувозанат ва аҳолининг ижтимоий муҳофазасини таъминлаш, оқиллона инвестицион сиёсатни юритиш ҳамда барқарор иқтисодий ўсишга эришиш ҳисобланади.

Худуд иқтисодиёти фаолият юритишининг ижтимоий-иқтисодий шароитларини баҳолаш, биринчи навбатда, унинг иқтисодий ривожланиш имкониятларини ўрганиш мақсадида амалга оширилиши керак. Иккинчидан, худуд шароитларининг мавжуд фарқларини аниқлаш; учинчидан, потенциалнинг худуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига таъсир даражасини асослаш лозим [1]. Худуд иқтисодиётининг ишлаб чиқариш салоҳиятини тўғридан-тўғри қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг саноат ҳамда ишлаб чиқариш тузилмасини шакллантириш шартлари ташкилотнинг самарали ривожланишидан комплекс манфаатдорлик қобилияти билан белгиланади [2].

Минтақа нотекис ижтимоий-иқтисодий ривожланиши даражасини кўп омилли индекс усулини такомиллаштириш асосида баҳолаш услубиёти амалиётда қўллаш натижасида мамлакатимиздаги иқтисодий зоналарнинг фаолиятига баҳо бериб бориш лозим.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Худуд иқтисодиёти фаолият юритишининг ижтимоий-иқтисодий шароитларини баҳолашни тартиб солиш ва бошқариш бўйича иқтисодчи олимлар ва мутахассислар томонидан ўз тадқиқотларида фикр ва муҳозалари келтириб ўтилган. Улар томонидан худуд иқтисодиётининг ижтимоий-иқтисодий шароитларини баҳолаш, мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва уларнинг салбий ва ижобий жиҳатлари ўз даврларидаги мавжуд ҳолатлар бўйича кўрсатиб ўтилган.

Леонтъевнинг миллий кириш-чиқиш моделлаштириш [3] бўйича дастлабки ишидан сўнг, Исард умумий минтақалараро кириш-чиқиш моделини шакллантирди [4]. Бироқ ушбу модель 1950 йилларда ишлаб чиқилган бўлса-да, у ҳали ҳам кенг қўлланилмаган. Леонтъев моделини минтақавий кириш-чиқиш модели сифатида тўғридан-тўғри қайта шакллантириб, катта муваффақиятларга эришди.

У турли мамлакатларда барча географик даражаларда қўлланилган, кўпинча импорт, экспорт ва истеъмол функцияларининг мустақил эконометрик баҳолари билан тўлдирилади. Фазовий умумий мувозанат моделлари назарияларининг йўқлиги ва уларни қўллаб-қувватлаш ёки рад этиш учун статистик маълумотларнинг етишмаслиги туфайли ундан жуда кам фойдаланилди. Ушбу муаммони бартараф этиш учун Lefeber фазовий умумий мувозанат моделини ишлаб чиқди, аммо транспорт секторига нисбатан олиб борилган қисқача муносабатда маълум даражада муаммоларга олиб келди [5].

Koormans ва Beckmann томонидан амалга оширилган жойлашувнинг назарий таҳлили [6], шунингдек, Hotelling томонидан олиб борилган классик тадқиқотлар бозор мувозанатининг кўп минтақавий тизимда, ҳатто, назарий жиҳатдан ҳам сақланиб қолмаслигининг турли сабабларини тақлиф қилади [7].

Ушбу моделларни ўрганишда Koormans ва Beckmann баъзи омилларнинг бўлинмаслигини ажратиб кўрсатсалар, Hotelling эса омиллар сонининг камлигини таъкидлайди. Гарчи, бу иккала натижалар сўнгги тадқиқотларда шубҳа остига олинган бўлса-да, худудлараро ривожланишнинг амалий умумий мувозанат моделлари сифатида тан олинади. Бироқ сўнгги пайтларда олиб борилган тадқиқотлар шундан далолат берадики, кўплаб эконометрик худудий моделлар мувозанат тушунчаларига таянади.

Амалга оширилган илмий тадқиқот ишлари ва олиб борилган илмий-назарий изланишларга қарамасдан, айнан бугунги глобаллашув ва демократик бозор ислохотлари шароитида ижтимоий-иқтисодий ривожланиши ва истиқболларини баҳолашни кенг қамровли статистик таҳлил қилишни такомиллаштириш, унга таъсир қилувчи омилларни статистик моделлар асосида баҳолашга қаратилган масалалар тизимли ҳолда ёритиб берилмаган, тадқиқот объекти сифатида тўлақонли ўрганилмаган.

Умуман олганда, бир хил математик назариялар турли иқтисодий тизимларда қўлланилмаган. Фарбий иқтисодий режалаштирувчилар дастурлаш моделларини фақат режалаштирилган иқтисодларга тааллуқли деб ва бунда шарқий иқтисодий режалаштирувчилар эса соя-нарх тизимини ҳақиқий эмас, деб ҳисоблайдилар. Кўп минтақавий режалаштириш моделлари J.Tinbergen [8] ва Aganbegyan, Bagrinovski ҳамда Granberg томонидан ишлаб чиқилган [9]. Тинберген тизими тармоқ, минтақалараро ва маҳаллий даражаларга эга иерархик тизимга асосланган бўлиб, худудий ривожланишни режалаштириш ҳам ушбу учта даражада амалга оширилиши ва ҳар бир даражага мос келадиган режалаштириш моделларидан кетма-кет фойдаланиш керак, деб тахмин қилинган.

J.Tinbergen моделлари кенг қамровли асосда ўрнатилган бўлса-да, улар ҳали ҳам чизиқли моделлар томонидан харажатларни минималлаштиришга асосланган эди. Улардан кейин асосий мақсад сифатида транспорт ва/ёки инвестиция харажатларини минималлаштириш билан бир қатор бошқа режалаштириш моделлари пайдо бўлди.

Сўнгги йигирма йил ичида худудий ривожланишни режалаштиришнинг янги назариялари ва моделлари эволюциясини ўрганишнинг бир қанча турли усуллари мавжуд.

Тадқиқот методологияси. Ижтимоий-иқтисодий ривожланишини баҳолашнинг замонавий ёндашувлари асосида Денов туманининг иқтисодий ривожланиши динамикаси ва даражасини сифат жиҳатидан баҳолаш.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Худудларни нотекис ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни эконометрик баҳолаш учун тадқиқотда Сурхондарё вилояти туманларидан энг яхши ривожланишга эга бўлган Денов туманининг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулоти тақсимотининг 2006-2021 йиллардаги ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларини танлаб ола-

миз. Бунда 1-сценарий бўйича туманнинг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажми – Y нинг ўзгаришига аҳоли жон бошига асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар – X_1 , аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган истеъмол моллари – X_2 , туман аҳолисининг зичлиги – X_3 ҳамда пенсия ва ижтимоий нафақа олувчи шасларнинг худудлар бўйича сони – X_4 омиллари танлаб олинган. Дастлаб ушбу танлаб олинган омилларнинг натижавий омилга ва ўзаро улар ўртасидаги корреляция коэффициентини аниқлаб оламиз (1-жадвал).

1-жадвал

1-сценарий бўйича Денов туманининг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулоти тақсимотининг ўзгаришига таъсир этувчи омилларнинг корреляцион коэффициенти

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4
Y	1				
X_1	0,978137332	1			
X_2	0,9660157	0,63540155	1		
X_3	0,834107975	0,76285103	0,692966861	1	
X_4	0,968526871	0,72282796	0,737057138	0,75785	1

Манба: тадқиқотчининг муаллифлик ишланмаси.

Жадвал қийматларига эътибор қаратадиган бўлсак, туманнинг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажми Y –омилига нисбатан аҳоли жон бошига асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар – X_1 ($r_{Y,X_1}=0,97814$), аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган истеъмол моллари – X_2 ($r_{Y,X_2}=0,96602$), туман аҳолисининг зичлиги – X_3 ($r_{Y,X_3}=0,8341$) ҳамда пенсия ва ижтимоий нафақа олувчи шасларнинг худудлар бўйича сони – X_4 ($r_{Y,X_4}=0,96853$) кучли зичликда тўғри боғланган бўлиб, омиллар ўртасида

$r_{X_1,X_2} < 0,8$ шартга кўра мультиколлинеарлик мавжуд эмаслиги кузатилаётган боғлиқлик ўртасида регрессия тенгламасини аниқлашни EViews дастури орқали давом эттириш мумкин. Тадқиқотда худудларни нотекис ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни эконометрик баҳолаш учун танлаб олинган омилларнинг ўлчов бирликлари турличалигидан омил кўрсаткичларини логарифмлаб, чизиқсиз тенгламани ҳосил қилиш билан бирга сифат мезонлари асосида текширилади (2-жадвал).

2-жадвал

1-сценарий бўйича Денов туманининг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулоти тақсимоти ўзгаришининг кўп омилли регрессия тенгламаси

Dependent Variable: LNY				
Method: Least Squares				
Date: 10/11/22 Time: 09:19				
Sample: 2006 2021				
Included observations: 16				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LN X_1	0.068723	0.124546	0.551791	0.5921
LN X_2	1.333609	0.236779	5.632289	0.0002
LN X_3	0.228974	0.540774	0.423419	0.6802
LN X_4	0.980323	0.990898	0.989327	0.3438
C	-8.751598	2.471970	-3.540334	0.0046
R-squared	0.990433	Mean dependent var		3.945804
Adjusted R-squared	0.986954	S.D. dependent var		1.011108
S.E. of regression	0.115487	Akaike info criterion		-1.229006
Sum squared resid	0.146710	Schwarz criterion		-0.987572
Log likelihood	14.83205	Hannan-Quinn criter.		-1.216643
F-statistic	284.6974	Durbin-Watson stat		2.198589
Prob(F-statistic)	0.000000			

Манба: тадқиқотчининг муаллифлик ишланмаси.

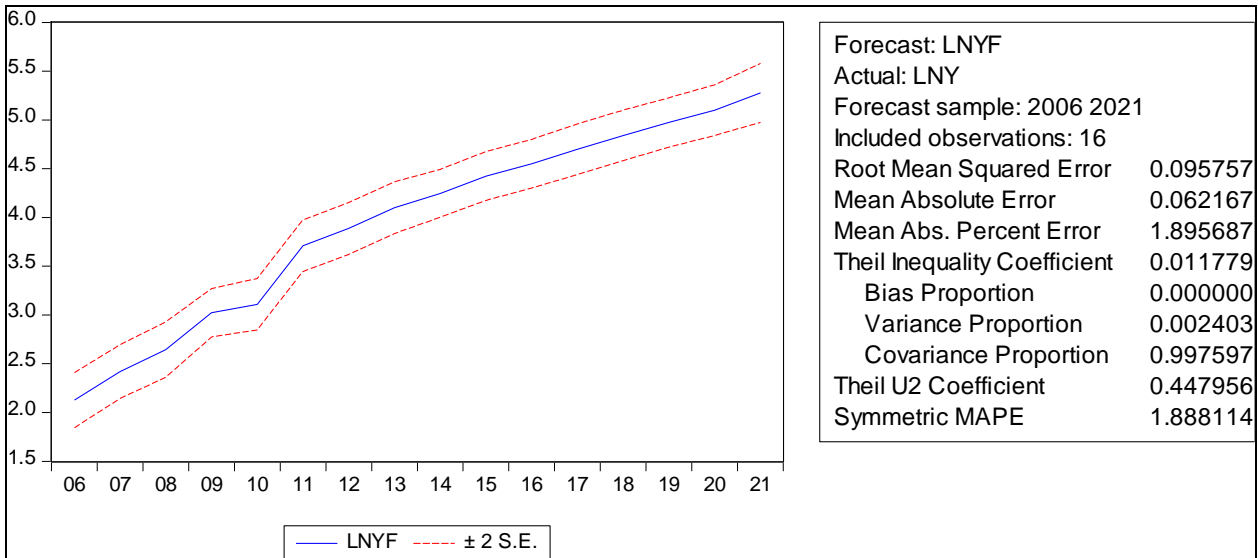
Аниқланган натижаларга кўра, берилган 2-жадвал маълумотларида келтирилган коэффи-

циентлар қийматларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги тенглама ҳосил қилинади:

$$ДтН = 0669ДтЧ1 + 163ДтЧ2 + 0623ДтЧ3 + 0698ДтЧ4 - 136635 \quad (1)$$

Аниқланган 1-регрессия тенгласи параметрларининг t-Statistic мезонлари бўйича аҳамиятлилигига эътибор қаратадиган бўлсак, $\alpha=0,05$ ва $df=11$ бўлган ҳолда $t_{жад}=2,01$ га тенглигидан фақатгина аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган истеъмол моллари ($t_{x2}=5.6323 > t_{жад} = 2,01$) аҳамиятли бўлиб, қолган параметрларнинг

аҳамиятлилигини ретроспектив сифат мезонлари MAPE (Mean Absolute Percentage Error – ўртача мутлақ фоиз хатоси) ва TIC (Tayl inequality coefficient – Тейл прогноз аниқлигининг муқобил ўлчови) билан текшириш талаб этилади (1-расм).

1-расм. 1-регрессия параметрларининг ретроспектив сифат мезонлари натижаси

Манба: тадқиқотчининг муаллифлик ишланмаси.

1-расмда келтирилган маълумотларга асосан таъкидлаш мумкинки, MAPE=1,896 бўлиб, бу ўз навбатида, MAPE=1,896 < 10 % прогноз аниқлиги юқори ва TIC=0,012 < 1 прогноз аниқлиги қанчалик юқори бўлса, коэффицент шунчалик нолга интилишидан 1-регрессия тенгласи параметрларининг барчаси аҳамиятлилиги келиб чиқади. Математика қоидаларига асосан ва ҳисоб-китоб жараёнларини осонлаштириш ҳамда натижалар аниқлигига эришиш учун юқорида ҳосил қилинган 1-регрессия тенгламаси потенцирлаб олинади ва унга кўра қуйидаги тенглама ҳосил қилинади:

$$Y = \frac{X1^{0.69} * X2^{1.3} * X3^{0.23} * X4^{0.98}}{e^{13.635}} \quad (1^*)$$

Ҳосил қилинган 1*-регрессия тенгласининг ҳақиқатан аҳамиятлилигини $\alpha=0,05$ ва $k1=11$; $k2=4$ бўлганда, $F_{жад}=0,297913$ га тенглигини эътиборга олган ҳолда, ҳисобланган Фишер қиймати $F_{ҳис}=284,7$ тенглигидан $F_{жад} < F_{ҳис}$ шартга биноан 1*-регрессия тенгласининг аҳамиятлилиги ҳамда DW=2,199 тенг бўлганлиги боис, автокорреляция мавжуд эмаслигидан

тенгламанинг ишончли ва адекватлиги келиб чиқади.

Аниқланган 1*-регрессия тенгласига иқтисодий изоҳ берадиган бўлсак, унга кўра ҳозирги кунда аҳоли жон бошига асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар ва аҳоли жон бошига ишлаб чиқарилган истеъмол молларини минг сўмга оширишга эришилса, аҳоли жон бошига ЯҲМ ҳажмини қўшимча мос равишда 340,4 сўм ва 267,3 сўмга ошириш мумкинлиги аниқланди. Бу эса ўз навбатида, Денов туманига хорижий инвестицияларни жалб қилиш чоратадбирларини ишлаб чиқиш ва уни амалиётга татбиқ этиш лозимлигини келтириб чиқаради.

Шунингдек, туман аҳолисининг зичлиги бир фоизга оширилса, аҳоли жон бошига ЯҲМ ҳажмининг қўшимча 3,2 минг сўмга, пенсия ва ижтимоий нафақа олувчи шасларнинг ҳудудлар бўйича сонининг 1 нафарга ошиши эса 1,3 минг сўмга ошириш мумкинлиги аниқланди. Аммо шунини таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда пенсия ва ижтимоий нафақа олувчи шасларнинг ҳудудлар бўйича сонини ошириш аҳоли ўртасида боқимандаликни оширишга олиб келиши натижасида охир-оқибат камбағаллик даражаси кўпайишига ҳам олиб келади.

Энди Сурхондарё вилояти Денов туманининг 2-сценарий бўйича туманининг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажми – Y нинг ўзгаришига таъсир этувчи туман аҳолисининг бандлик даражаси – X1, аҳолининг иқтисодий фаоллик даражаси – X2, ҳудудлар бўйича пенсионерларга тайинланган ўртача ойлик пенсия

миқдори – X3 ҳамда ҳудудлар кесимида фаолият кўрсатаётган кичик тадбиркорлик субъектлари (деҳқон фермер хўжаликларисиз) сони – X4 омиллар танлаб олинган. Бунинг учун, авваламбор, натижавий омилга нисбатан омиллар тўғри танланганлигини корреляция коэффициентини аниқлаш орқали текшириб оламиз (3-жадвал).

3-жадвал

2-сценарий бўйича Денов туманининг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулоти тақсимотининг ўзгаришига таъсир этувчи омилларнинг корреляцион коэффициенти

	Y	X1	X2	X3	X4
Y	1				
X1	0,847019759	1			
X2	0,933029095	0,718296204	1		
X3	0,983076772	0,669540668	0,758791927	1	
X4	0,989842368	0,731239829	0,626995083	0,77333	1

Манба: тадқиқотчининг муаллифлик ишланмаси.

Жадвал қийматларига эътибор қаратадиган бўлсак, натижавий Y – омилига нисбатан туман аҳолисининг бандлик даражаси – X1 ($r_{Y,X1}=0,84702$), аҳолининг иқтисодий фаоллик даражаси – X2 ($r_{Y,X2}=0,93303$), ҳудудлар бўйича пенсионерларга тайинланган ўртача ойлик пенсия миқдори – X3 ($r_{Y,X3}=0,98308$) ҳамда ҳудудлар кесимида фаолият кўрсатаётган кичик тадбиркорлик субъектлари сони – X4 ($r_{Y,X4}=0,98984$) кучли зичликда тўғри боғланган.

Бу, ўз навбатида, ушбу танланган омилларнинг оширилиши туманнинг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмининг ошишига олиб келиши мумкин. Шунингдек, омиллар ўртасида $r_{X1,X2}<0,8$ шартга кўра мультикол-линеарлик мавжуд эмаслигидан кузатилаётган боғлиқлик ўртасида регрессия тенгламасини аниқлашни EViews дастури орқали давом эттириш мумкин (4-жадвал).

4-жадвал

2-сценарий бўйича Денов туманининг аҳоли жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулоти тақсимоти ўзгаришининг кўп омилли регрессия тенгламаси

Dependent Variable: LNY				
Method: Least Squares				
Date: 10/11/22 Time: 09:38				
Sample: 2006 2021				
Included observations: 16				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LN1	22.21876	6.745785	3.293726	0.0072
LN2	3.919294	3.122031	1.255367	0.2354
LN3	0.497716	0.573414	0.867987	0.4039
LN4	0.139485	0.624836	0.223235	0.8274
C	-113.0872	31.25952	-3.617688	0.0040
R-squared	0.983993	Mean dependent var	3.977054	
Adjusted R-squared	0.978172	S.D. dependent var	0.979441	
S.E. of regression	0.144705	Akaike info criterion	-0.777927	
Sum squared resid	0.230336	Schwarz criterion	-0.536493	
Log likelihood	11.22341	Hannan-Quinn criter.	-0.765563	
F-statistic	169.0481	Durbin-Watson stat	1.953507	
Prob(F-statistic)	0.000000			

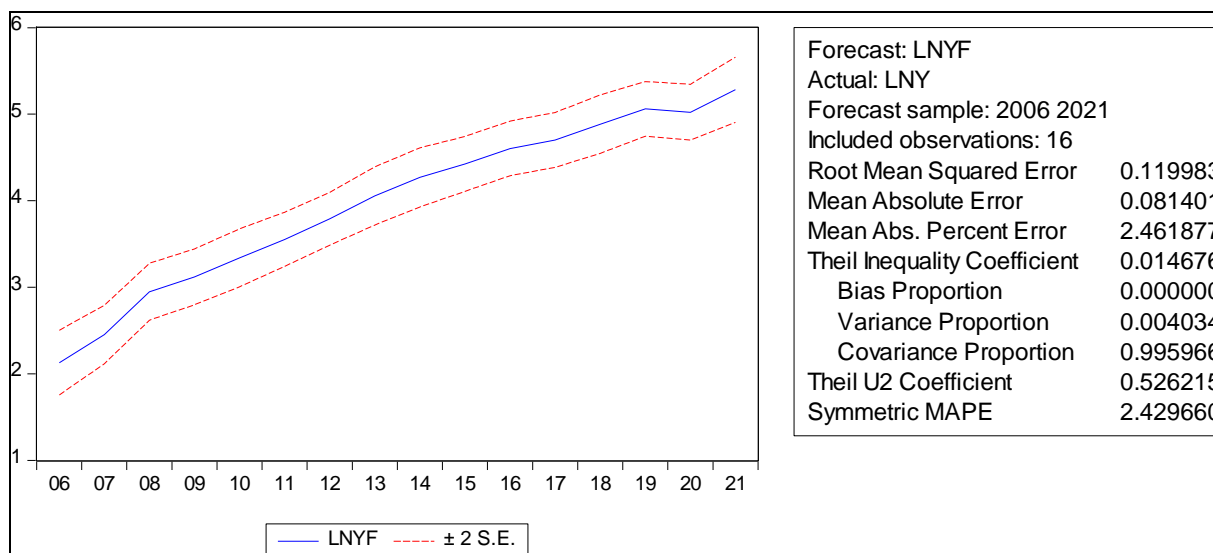
Аниқланган натижаларга кўра берилган 4-жадвал маълумотларида келтирилган коэффи-

циентлар қийматларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги тенглама ҳосил қилинади:

$$\ln Y = 2,2 \ln X_1 + 3,92 \ln X_2 + 0,5 \ln X_3 + 0,149 \ln X_4 - 113,0875 \quad (2)$$

Аниқланган 2-регрессия тенгламаси параметрларининг t-Statistic мезонлари бўйича аҳамиятлилигига эътибор қаратадиган бўлсак, $\alpha=0,05$ ва $df=11$ бўлган ҳолда $t_{жад}=2,01$ га тенглигидан фақатгина туман аҳолисининг бандлик

даражаси ($t_{x1}=3,293726 > t_{жад}=2,01$) аҳамиятли бўлиб, қолган параметрларнинг аҳамиятлилигини ретроспектив сифат мезонлари MAPE ва TIC билан текшириш талаб этилади (2-расм).

2-расм. 2-регрессия параметрларининг ретроспектив сифат мезонлари натижаси
 Манба: тадқиқотчининг муаллифлик ишланмаси.

2-расмда келтирилган аниқланган натижаларга кўра, MAPE=2,462 бўлиб, бу MAPE=2,462 < 10 % ва TIC=0,015 < 1 шартларнинг бажарилганлигидан прогноз аниқлиги юқори ҳамда 2-регрессия тенгламаси параметрларининг барчаси аҳамиятлилиги келиб чиқади. Энди математика қоидаларига асосан ҳосил қилинган 2-регрессия тенгламасини потенциаллаб, қуйидаги тенглама ҳосил қилинади:

$$Y = \frac{X_1^{22.2} * X_2^{3.923} * X_3^{0.5} * X_4^{0.149}}{e^{113.0875}} \quad (2^*)$$

Ҳосил қилинган 2*-регрессия тенгламасининг ҳақиқатан аҳамиятлилигини $\alpha=0,05$ ва $k1=11$; $k2=4$ бўлганда, $F_{жад}=0,297913$ га тенглигини эътиборга олган ҳолда ҳисобланган Фишер қиймати $F_{ҳис}=169,1$ тенглигидан $F_{жад} < F_{ҳис}$ шартга биноан 2*-регрессия тенгламасининг аҳамиятлилиги ҳамда DW=1,954 тенг бўлганлиги боис автокорреляция мавжуд эмаслигидан тенгламанинг ишончли ва адекватлиги келиб чиқади.

Берилган статистик маълумотлардан фойдаланиб, аниқланган 2*-регрессия тенгламасига иқтисодий изоҳ берадиган бўлсак, ҳозирги кунда туман аҳолисининг бандлик даражаси ва иқтисодий фаоллик даражасининг 1,0 фоизга

оширилиши Денов тумани аҳолиси жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмининг мос равишда 57,4 минг сўм ва 18,1 минг сўмга қўшимча ошишига олиб келиши мумкин.

Агар ҳудуд бўйича пенсионерларга тайинланган ўртача ойлик пенсия миқдорининг минг сўмга ошиши туман аҳолиси жон бошига ялпи ҳудудий маҳсулот ҳажмининг 0,1 минг сўмга ва ҳудудлар кесимида фаолият кўрсатаётган кичик тадбиркорлик субъектлари сонининг 1 нафарга оширилиши 0,02 минг сўмга қўшимча ошириш имкони мавжудлиги аниқланди. Ушбу натижаларни умумлаштирадиган бўлсак, Денов туманида тенгсизликнинг олдини олиш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш, туман аҳолисининг бандлик даражасини таъминлаш ва аҳоли ўртасида иқтисодий фаоллик даражасини оширишга қаратилган рағбатлантириш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

Хулоса ва таклифлар. Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини баҳолаш ёндашувларини ўрганиш ҳудудлар ривожланишини ҳолисона қиёсий баҳолаш мақсадида уларнинг иқтисодий ва ижтимоий кўрсаткичларини тизимли ўрганиш ва тўлиқ таҳлил қилиш етарли эмаслигини кўрсатди. Тадқиқотда келтирилган фикр-мулоҳазалар ушбу соҳадаги кейинги

тадқиқотларга мавжуд ёндашувларни таснифлаш ва тизимлаштириш усулларига ҳамда турли хил ёндашувларни бирлаштиришнинг мумкин бўлган йўналишларига асос бўлиб хизмат қилади.

Тадқиқот доирасида потенциал манфаатдор томонларнинг манфаатлари ва мақсадлари билан чамбарчас боғлиқ ҳолда ижтимоий-иқтисодий ривожланишни баҳолашда:

1. Ҳар қандай ижтимоий-иқтисодий жараён ва ҳодисаларни, шу жумладан, ҳудуднинг нотекис ижтимоий-иқтисодий ривожланишини

баҳолашга ёндашувларни ишлаб чиқишда манфаатдор томонларнинг потенциал фойдаланувчи ва баҳолаш натижаларининг амалдаги мижозлари сифатидаги эҳтиёжлари устуворлик берилиши керак.

2. Ҳудуднинг динамикаси ва ривожланиш даражасини сифат жиҳатидан баҳолаш замонавий воқеликда лойиҳавий ёндашувларни фаол ривожлантириш доирасида ҳудуд иқтисодиёти-ни ривожлантиришнинг асосий самарали бошқаруви бўлиши керак.

Манба ва фойдаланган адабиётлар рўйхати:

1. Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 260 с.
2. Қаюмов А.А., Назарова Х.М, Эгамбердиев Ф.Т., Якубов Ў.Ш. Минтақавий иқтисодиёт. – Т.: Университет, 2004. –102 б.
3. Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика. – М.,1997. – 315 с.
4. Isard W. *Interregional and Regional Input-Output Analysis: A Model of a Space-Economy*. The MIT Press, Cambridge. 1951. <https://doi.org/10.2307/1926459>
5. [Louis Lefebvre](#) Allocation in Space: Production, Transport, and Industrial Location [Contributions to economic analysis \(Въѣзск 14\)](#), ISSN 0573-8555 North-Holland Publishing Company, 1958, p. 151.
6. Tjalling C. Koopmans and Martin Beckmann Assignment Problems and the Location of Economic Activities. *Econometrica* Vol. 25, No. 1 (Jan., 1957), pp. 53-76 (24 pages).
7. Hotelling H. Stability in competition. // *Economic Journal*. 1929, 39, 41-57.
8. Tinbergen J. *Development Planning*. Weidenfeld and Nicolson, London. 1967.
9. Aganbegyan A.G., Bagrinovski K.A. and Granberg A.G. *Systema Modelei dlya Plantrovaniya Narodnogo Khozyaistva (A System of National Economic Planning Models)*. Mys!, Moscow. 1972.